

Hilda Jacobssons berättelse om sin uppväxt (perioden 1890-1916)

Några förord

Hilda vid sin 90-årsdag

Hilda Jacobsson, dotter till Johan och Olga Sandström, skrev under 1980- och 1990-talen ner sina minnen från barndomen. Anteckningarna omfattar 50 tättskrivna A4-sidor (bilden här nedan som exempel) och innehåller en anmärkningsvärd detaljrikedom. Man anar ibland en humoristisk ådra samtidigt som betoningen ligger på faktabeskrivning. Hildas berättelse är uppdelad i två avsnitt, med årtalsrubriker som anger perioden. En tid har alltså gått mellan anteckningarna. Vissa upprepningar tyder på det.

Originalanteckningarna finns i Hildas svärdotter, Helga Jacobssons, ägo. Jag har fått Helgas tillstånd att använda dem som en tidsdokumentation på släktplatsen. Efter digitalisering av materialet har jag gjort vissa justeringar i textflödet för att underlätta läsningen och tagit bort en del upprepningar. Några få meningar, utanför sammanhanget, har jag utelämnat. Jag har också infört underrubriker. Samtidigt har jag försökt vara försiktig med ”ingrepp” av respekt för Hildas berättarglädje.

*Så kom då den lilla familjen till
Bossgården i Vistorp den 14 mars 1891
varför de flyttade ifrån det lilla fina Stensåsen
var teoligtvis, att inte Fars kom in vid järnvägen
och han tyckte det lilla stället var för litet
för familjen, att vara både smickare och jordbrukare
kanske inte var så lätt på den tiden, det vet jag inget om.
men Fars kunnighet på det område kom väl
till pass då de kom till den dåliga bostaden
i det nya hemmet. Mor har berättat att när de
kom dit var fönstren igenfästna, inga inmanfönster.*

Noter har tillkommit för att ibland förtydliga, korrigera eller kommentera innehållet. Särskilt i det inledande stycket om anorna finns vissa fel som påpekas i noter. *Berättelsen kan även innehålla okommenterade faktafel. Minnesbilder kan som bekant förändras med avstånd i tid.*

Några foton har införts i dokumentet som illustrationer till textinnehållet. Dessa foton finns även uppladdade på släktplatsen som egna dokument.

Många namn på byar och gårdar nämns. Deras geografiska placering kan sökas genom att via aktuell person (ofta Johan Sandström) på släktplatsen anminnen.se studera personens levnadsbana och klicka på de kartlänkar som förknippas med olika boställen. Hänvisningarna till en kartbilaga i notapparaten är därmed inaktuell, men har av redigeringstekniska skäl lämnats oförändrade.

Min förhoppning är att Hildas berättelse ska tjäna som en läsvärd, unik och detaljrik dokumentation om livet vid tiden för det förra sekelskiftet.

Ett tips är att skriva ut dokumentet för egen läsning. Beroende på skrivarens möjligheter, kan det med fördel göras som ett häfte.

Ursprunglig version i september 2015

Uppdaterad version med vissa rättelser 2023

Uppdateringen gäller endast denna förordssida samt sidan 3. Förändringarna är skrivna med kursiv text. På sidan 4 har en bild med felaktig text tagits bort och ersatts av ett flygfoto.

Anders Fritzon

Släkthistoria 1890 – 1911

Min farfars far, soldat Lars Höök, var född i Daretorp¹ 1797. När han gifte sig med Anna,² född 1799, från Öjelyckorna³ Sandhem, vet jag inte⁴, men första barnet Anna-Britta föddes år 1824 och Gustava år 1827 i Yllestads församling. Därefter har familjen flyttat till St. Vakehall⁵ i Sandhems församling. Där föddes Klas-Herman 1830, Fredrika 1831, Anders Levin 1834 och min farfar Claes-Herman 1840⁶. Men samma år 1840 dog gammelfarfar⁷. Familjen bodde kvar där på gården. Hur en mor ensam kunde klara av det hela med 6 små barn kan jag inte förstå år 1980⁸. Men år 1861 gifte yngste sonen sig 21 år gammal⁹, min farfar Claes-Herman med Lovisa Andersdotter från Björkelund¹⁰, Sandhems församling och antog namnet Larsson.

Claes-Herman Larsson och Lovisa Andersdotter

Stensåsen

På *St. Vakehall* (se not 11) föddes min Far Johan 1863 och Hanna år 1865. Därefter flyttade den lilla familjen till Stensåsen¹¹ i Yllestads församling, ett stort torp som tillhörde egendomen Kättilstorp. Hur många dagsverken¹² farfar fick göra vet jag inte men säkert blev det kämpigt för familjen. Där föddes Ida 1869, Maria 1872, Karl Verner 1874, Hilda Sofia 1877, Claes George 1880, Beda Ottiliana 1883 och Helga Dorethea 1884. Ida, Hilda och Beda dog vid späd ålder. När farfar och farmor friköpte Stensåsen från egendomen vet jag inte, men de byggde ett nytt bostadshus i början på 80-talet, men storstugan inreddes icke förrän senare. Båda bröderna Johan och Verner var snickare, kanske farfar var det också, vet jag inget om, men ett vet jag, farfar var inte fysiskt stark. Han var en mycket gudfruktig människa, ödmjuk och själsligt stark. Det har min Mor berättat. Han dog 53 år gammal¹³.

*Tidevarv komma, tidevarv försvinna.
Slakten följa släktens gång.
Aldrig förstummas tonen från himlen
i själens glada pilgrimssång.*

I storstugan i Stensåsen snickrade min Far och broder Verner en hel del möbler till sig själva. I vårt hem fanns soffa, stolar, slagbord, skänk, ett ovalt fönsterbord. En del av dessa saker finns fort-

¹ Se karta A och B

² Hon hette Ulrica. Däremot hette Lars Höks mor Anna.

³ Se karta A och C

⁴ Den 24 oktober 1823

⁵ Se karta A och D

⁶ Här föreligger ett minnesfel. Det fanns bara **en** Claes Herman i syskonskaran, född den 30 september 1830

⁷ Den 15 april 1841

⁸ Detta tyder på att Hilda påbörjat sina minnesanteckningar 1980. Gäller kanske hela första delen (1890-1911)?

⁹ Vid giftermålet var han 31 år och **inte** yngste son. Se not 6.

¹⁰ Se karta A och E

¹¹ Se karta A och F. *Johan föddes på Halleberg (el. Tjuraåsen) under Vagnslätt. Flytten ägde rum 1869.*

¹² Dagsverke innebar ett slags hyra genom arbetsinsats, för en torpare ofta en eller två dagar per vecka.

¹³ 63 år gammal. Se not 6.

farande kvar i släkten. Badene missionshus har bröderna Johan och Verner byggt. Det låg i en liten by utanför samhället. Alla bänkarna hade min Far snickrat ihop, så arbete fattades inte för dem. Min Far sökte också till järnvägen, men kom inte in där på grund av att han var färgblind, och inte kunde skilja på signalljuset rött och grönt.

Så började familjen skingras. Hanna och Maria gifte sig och flyttade hemifrån och min far Johan övertog Stensåsen i slutet på 80-talet. Om farfar och farmor bodde kvar då vet jag inte. Men jag tror att de hade köpt gården Ellekulla¹⁴ i Vistorps socken då Far övertog Stensåsen. Det gamla boningshuset stod kvar på gården så det fanns plats för två familjer. Men därom vet jag inget.

När nu min Far övertagit det lilla jordbruket kunde han inte klara allt själv utan måste skaffa sig en hushållerska. Då tänker jag mig att farfar och farmor redan lämnat Stensåsen och flyttat till Ellekulla. Vid den tiden var min Mor mejerska vid Kettilstorps mejeri. Hon hade en syster som hette Augusta, två år äldre än min Mor. Hon kom då till Stensåsen och blev min Fars hjälpreda. De båda systrarna hade alltid hållit ihop, kanske på grund av att de fick lämna sin Mor vid 9-11 års ålder,¹⁵ (en styvmor kom in senare i bilden) och syskonbandet blev mycket starkt dem emellan och höll hela livet igenom. 1889 hände något som ändrade förhållandet, de båda systrarna hade en kusin som var gift och bosatt i Tranås. Hon dog helt hastigt och lämnade sin make Karl Borg med tre små barn. Då flyttade Augusta dit och tog hand om hemmet. Den 26 oktober 1895 gifte Augusta och Karl Borg sig och fick sju barn. Ester, Elsa, Ivar, Annie, Gertrud, Astrid och Lilly. När Mor flyttade till Far vet jag inte men midsommarafton 1890 gifte de sig och den 18 november 1890 föddes min storasyster Judith Abra Elisabeth.

Bossgården

Den 14 mars 1891 flyttade den lilla familjen från Stensåsen till Bossgården i Vistorp.¹⁶ Varför de flyttade ifrån det lilla fina Stensåsen var troligtvis att inte Far kom in vid järnvägen och han tyckte det lilla stället var för litet för familjen. Att vara både snickare och jordbrukare kanske inte var så lätt på den tiden. Det vet jag inget om, men Fars kunnighet på det området kom väl till pass då de kom till den dåliga bostaden i det nya hemmet.

Mor har berättat att när de kom dit var fönstren igenfrusna, inga innanfönster. Bostaden var storstuga, kammare, kök, en stor ingång och så förstukvist och skafferi. Ingen köksspis, men en murad bakugn fanns. Mor fick laga maten på en spishäll över öppen eld alltså. En ring med tre fötter på att sätta kokkärlen, och kaffekokaren. Det fanns också kokkärl med trefot på. Inte att förglömma den trefota kaffepetter. Men på hösten 1895 köpte Far en stor köksspis och satte in i köket. Vilken fest för Mor att bli av med allt sot som blev utav den öppna elden. Fars snickarglädje kom nu att börja med nya fönster i kammare och kök och allt eftersom tiden gick kom både kammare, kök och förstukvist i ordning. Storstugan vet jag inget om. Men på vinden gjorde Far en kammare och murade en kakelugn för de fyra pojkarna. Kanske Fars bror Verner hjälpte till med reparationerna. Han övertog Stensåsen efter Far och Mor.

Flygfoto från tidigt 1960-tal. Bossgården t.h. "bakom" kyrkan. Bossgården revs under 1960-talet.

¹⁴ Se karta A och G

¹⁵ Hildas mormor hette Britta Katharina f. Pettersdotter. Hon dog 1875 vid 40 års ålder.

¹⁶ Se karta A och H

Läsare

Mina föräldrar var troende, eller som det då hette, läsare. Även deras föräldrar var uppväxta i kristna hem. Mor har berättat om Roparrörelsen¹⁷ som fanns omkring Jönköping där hennes släkt var bosatt. Själv var hon bosatt i Habo med sina föräldrar ett tag. Farföräldrarna hade mer kontakt med Jönköpings Missionsförening och deras predikanter. När min farfar byggde bostaden i Stensåsen gjordes storstugan mycket stor för att den skulle fungera som möteslokal också, vilket den var tills farfar och farmor och barnen Claes och Helga flyttade till Ellekulla. I Bossgården hade min farbror Verner söndagsskola kl. 3 på eftermiddagen med hela kammaren full av barn. Det fanns många gårdar och många barn i varje familj så det var ju inte så underligt om kammaren fylldes. Ett minne från den tiden måste jag berätta. Vi sjöng ur Svenska Missionsförbundets Sångbok, sång nr. 278: "Jag arma barn som litet har erfarit" osv. Den förstod jag, men så sjöng vi nr. 306: "Se uppåt trötte trängde broder" osv. Det kunde jag inte förstå, vilket gjorde mig ledsen. Jag var ju ett litet oroligt flickebarn. Men sjunga kunde jag.

Familjen Sandström på Bossgården, Wistorp 1905

Barndomslekar

Vårt hem var väl som andra bondhem i byn. Några leksaker fanns inte, men vi gjorde bollar av tyg, nystade lite garn omkring och sist sydde vi tutor runt omkring. Små fina bollar blev det. Dockor gjorde vi av tyglappar, det fanns alltid i skänken borta i hörnet intill fina farstun. På vinterkvällarna när Mor och stora syster Judith var i ladugården plockade vi fram grytlock, sopkvast och en klämma som Far använde när han lagade remmar. På den brukade "lillebror" Joel som var med oss småtöser, slå takten till vår orkester och vår sång. Den stora grötgrytan på spisen, som vi hade uppgiften att röra om i, glömde vi säkert mer än en gång. Utelekar blev det väl inte så mycket tid över för men i

¹⁷ Roparrörelsen var en tidig variant av det som senare växte till en andlig folkväckelse. Roparna förekom mest i Småland, Västergötland, Värmland och Närke. Den livligaste perioden var i början på 1840-talet.

snickarboden fanns en svarv och där kunde bröderna svarva klot och klubbor. Och snickra kunde dom! Vi petade ”kungen i håla” och ”slog trill” i den långa gränden som korna vandrade igenom. Gungorna fanns i det stora körsbärsträdet vid stugknuten. En stor sten vid ladugårdsgaveln passade bra till att gömma sig bakom om man inte ville höra när någon ropade på Hilda för att t.ex. vara barntös till lillasyster Ruth, följa med på åker och äng, sopa av stenarna på åkern, när sådden var över, gå till Ryttermossen med vällingkrukan när arbetslaget var där eller trampa i hölasset när den tiden var.

Sång och musik

En ny minnesbild kommer fram: den 30 augusti 1907 då min lillasyster Ruth kom till världen, den tionde i syskonskaran. Far bar ut mig från sängkammaren till köket, där fick jag krypa ner i min storasyster Judits kökssoffa, hon gick där och stöka vid spisen. Vad tänkte vår storasyster? Ja, inte vet jag, men det var väl ”förlåtligt” om hon suckade tungt, bara sexton år, och ett syskon till att ha besvär med. Eller var det kanske så, att det var så naturligt i hemmen med många barn överallt, att hon var glad. Att Far och Mor var glada, det tror jag visst, men hur Mor orkade kan jag inte förstå. Hon hade alltid tid för oss och lekte med. Vi brukade klappa händer mot varandra. Leken hette ”Smida”. Och så sjöng hon mycket med oss. Mor och Far var sångare och glada över att även barnen tyckte det var roligt att sjunga. Mor hade ett instrument som hette psalmodikon, men det fick vi barn inte spela på. Men vi fick en orgel i storstugan, den var ju till för oss barn och Judit var väl den som lärde sig först. Även Mor satt vid orgeln ibland. Hennes musik var sången ”Led milda ljus ibland de mörka snår”. Jag tycker mig än idag höra tonerna från hennes sång. Snart kom det flera instrument till familjen. Judit fick gitarr, Eric och Karl fioler. En cittra fick vi också, den var Joel och jag inte eniga om men jag gick segrande ur striden. Nu fick vi börja träna tillsammans vilket kanske blev kämpigt för Mor och Far att höra, men klaga gjorde de aldrig. Jag tror Mor och Far var glada över barnens intresse för musik.

Mörkrädd

Ja inte var det så roligt för flickebarnet Hilda att traska genom den mörka skogen till Ryttermossen som var så mörkrädd. En gång låg en liten gumma utmed en stenvägg och sov. O vad rädd jag blev, men jag hade fått lära mig att be till Gud och det gjorde jag, vilket kanske hjälpte lite, men jag var rädd ändå. Min syster Elin kunde ha följt med, men det ville hon inte och då fick jag traska ensam med min vällingkruka.

Första skoldagen

Min första skoldag kommer nu. Jag fick brodera min skolväska själv på säckväv. Grönt och rött ullgarn i korsstyg. O vad axelbandet var fint! Symaskin fanns i hemmet och storasyster Judit var den som övervakade det hela. Jag fyllde 6 år i januari och i februari började skolan sitt läsår. Varför börja så tidigt? Ja, svaret är väl att när vi var färdiga med skolan kunde vi hjälpa till mera hemma. Så var det då. Första skoldagen ville min storasyster Judit följa med mig, men det fick hon inte för mig. Jag ville gå ensam. Vi hade bara 10 minuters väg till skolan och min lillebror Joel var ju där också. Några läroböcker fick jag inte men en bok med skrivstaplar fick jag, en långsmal ljusblå pärm och i högra hörnet en hand som visade hur man ska hålla en penna. Minnesbilden av den är lika klar idag som från min första skoldag 1907. Läraren hette Collén och han satte alltid tummarna innanför västen. Skolsalen var stor och vi var många barn i skolan.

Farbror Verners bröllop

Jag måste berätta om min farbror Verners bröllop som firades i Stensåsen. Om det var i december 1907 eller efter julen minns jag inte, men det var mycket snö och kallt. Mor och Far var där, och lilla Ruth måste få följa med eftersom hon måste få lite mat. Mor hade gjort henne färdig för resan. Jag fick jag sätta mig på den låga pallen och Mor lade det lilla ”byltet” i mitt knä och hon ramlade

ner på golvet! Det var tur att hon var så påklädd, så hon inte slog sig. O vad rädd jag blev! Jag glömmer det aldrig.

Dagen efter var vi syskon bjudna. En predikant, Sam Johansson, hade åkt med Mor och Far hem på kvällen. Han tillhörde Jönköpings missionsförening. Varför han var med vet jag inte, men kanske farbror Verner ville ha någon som talade till bröllopgästerna och brudparet. (Viga dem fick han inte). Så åkte vi iväg i den stora släden, med Sam Johansson som kusk. Han var en glad och skämtsam Guds ambassadör. När vi kom in i skogen slog han med piskan i granarna så snön yrde över oss. Hur dagen sedan var har jag inget minne av, men jag fick sitta bredvid min farmor Lovisa och henne tyckte jag inte om. Det bidrog väl till att det inte var så roligt för mig. Farmor var inte snäll mot oss barn. Men vi syskon älskade vår Verner så mycket mer, en underbar bror hade Far. Och kärleken till honom räckte ända till hans död 1938.

Julfirandet

Förberedelserna för julen började då allt utearbete var färdigt för hösten. Först var det slakt av djur med allt arbete som det var på den tiden. Allt togs till vara. Inga hjälpmedel mer än en köttkvarn och den var röd till färgen. Det fanns en ”isbinge” där Mor förvarade kött, särskilt fårkött. Det lades i små tygpåsar med tidningspapper runtom och grävdes ner mellan isbitarna. Far köpte hela lådor med färsk sill, som också hamnade bland isbitarna. Bra gjort. Det var Mors jobb att brygga juldriicka. Till julbaket hörde att baka surlimpa och paltbröd. Tunnbrödet hängdes på ett spett i taket, vid köksspisen borta i hörnet. Småbröd blev det nog icke så mycket, men saffransbröd och den stora sockerkakan i krusiga formen. Köksgardinen togs också ner när hösttvätten gjordes. Sen kom den inte upp förrän till jul.

Julafton då var det fest. När allt var färdigt ute i ladugård och stall var det familjens tur att göra sig lite ren och fin. När allt var undanstökat i köket och den stora svarta grytan stod på köksspisen och puttrade tändes brasan i storstugan. Granen var klädd och tänd, en vit duk täckte det stora slagbordet och den stora fina oljelampan över bordet tändes. Far tog fram bibeln och läste julevangeliet och bad till Gud. Vilken högtid. Julsånger sjöng vi också, men vi sjöng ju mycket i vårt hem, därför var det inte så annorlunda. Julklappar fick vi också, men inte i paket med fint papper om. De låg i en rad på den vita fina duken på långbordet, i turordning efter ålder. Vad för sorts julklappar vi fick har jag inget minne av men jag vet att när vi kunde läsa fick vi Svenska Missionsförbundets Sångbok. Min var brungrå med lite vita ränder på pärmen. Och när vi slutat skolan fick vi en klocka. Examen var strax före jul så länge jag gick i skolan. Någon klocka fick icke jag i Bossgården, den kom senare. Sista åren vi bodde där, minns jag att vi småflickor fick små klappar av bröderna. En gång fick jag ett par dansande flickor av plåt. Man drog upp en fjäder och så snurrade de runt. Ett par små ljusstakar som blänkte som silver, med små ljus i, ett ljus finns kvar än i skrivandets stund. Bröderna hjälpte grannarna i byn och så fick de lite pengar. Kanske de fick av Far också om de var duktiga och arbetade bra. De köpte saker och småting från en katalog. Olsons i Insjön hette den, tror jag. Kanske jag har fel, men har ingen att fråga. Min lillebror Joel finns inte mera. Tänk om jag skrivit för 10 år sedan då kunde jag fått veta mycket. Men det får bli lite dåligt. Bättre det än inget alls.

Mötesverksamhet

Nu till sist ska jag försöka berätta om mötesverksamheten i Bossgården som jag minns den. Jag tror att mötena började sedan farmor och farbror Claes sålt Ellekulla och flyttat till Falköping. Helga¹⁸ och Verner gifte sig 1907 och då började nog möten hållas i Bossgården. De hölls i storstugan, där bockar och bräder sattes in och så blev det en möteslokal. Far fick väl snickra ihop bockar eller flyttades de över från Ellekulla. Resepredikanterna som kom var från Jönköpings missionsförening

¹⁸ Felskrivning. Verners hustru hette Elin.

och Västergötlands missionsförening. En hette Väster, en barnkär predikant. En vinter hade vi Johan Blixt som hade möte kväll efter kväll med stugan full med folk. Många ungdomar lämnade sig åt Gud. Jag minns hur ungdomarna grät och bad. De ville inte gå hem. Efter den tiden började Judit bilda den lilla musikföreningen. Tänk jag fick vara med också. Spela cittra förstås, och sjunga kunde jag. Vi var i Badene missionshus en gång och spela och sjöng, efter mötet var vi bjudna till en familj med ungdomar, men då fick jag inte följa med. Besvikelsen var stor och jag grät. Fick åka med Mor och Far och småsystarna hem. En gång var vi i Sandhems missionshus och spela och sjöng. Då var två andra systrar med också, Judit och Ingeborg Faxé. De spelade gitarr båda två. På vägen hem var vi där och åt kvällsmat, men den gången fick den lilla flickungen vara med. Det har min bror Joel talat om för mig.

När sommaren kom flyttades mötena till logen. Där städades, och bockar och bräder sattes upp. Ibland var det stormöten, då klädde vi logen med björkar runt om och orgeln bars ditt också. De kallade det missionsmöten och pågick hela söndagen. Predikant var väl någon från Jönköpings Missionsförening. De hade många att sända. Kanske min Far bestämde det själv? Jag vet inte. Det fanns ju ingen förening i Vistorp. Men ett vet jag, Mor brukade då koka en stor gryta med frukt-soppa till folket som var med hela dagen på mötet. Bröd hade dom nog med sej. Jag tänker det var som när Jesus mättade sin stora hop av mötesbesökare. Tänk vad vi barn tyckte det var roligt. Jag tror att de stora syskonen också var glada. Det fanns gott om folk i byn och dom kom åkande med häst och vagn eller i Tidaholmskärra. Vilken fest det var att få dela gemenskap en hel helg efter en hel veckas slit och arbete!

Vi barn fick följa med Far till Stadskyrkan när det var gudstjänst, men det var inte varje söndag som det var gudstjänst. Jag kan inte minnas att Mor var med oss någon gång. Tänk, jag minns när lilla-syster Ruth döptes i kyrkan. Då var alla barnen med, vilken stor familj. Vem som var fadderförälder till Ruth har jag ingen aning om. Sist i gudstjänsten gick Mor fram till altarringen och böjde knä. Prästen lade sin hand på hennes huvud och bad för henne.

Med stor tacksamhet vill jag minnas mina föräldrar, som fostrat sina barn i Herrens tukt och förmaning, utan ris och hårda ord. Jag tackar min himmelske Fader för att jag fått växa upp i ett kristligt hem. Min farfar och även min farfarsfar var kristna. Tack Gud! Slakten följa slaktens gång.

*Tack o Gud för vad som varit
Tack för allt vad du beskär
Tack för tiderna som farit
Tack för stunden som nu är
Tack för ljusa varma vårar
Tack för mörk och kulen höst
Tack för redan glömda tårar
Tack för friden i mitt bröst.*

Familjen Sandström omkring 1908.

Så kom året 1910 då Far och Mor fick flyttningsorder efter en lång och slitsam tid med den steniga och arbetsamma gården. Kanske Far ändå hade tänkt skaffa något större jordbruk, de tre äldsta barnen var vuxna. Storasyster Judith var tjugo år och bröderna efter i tur och ordning. Varför vi kom till Kölaby socken vet jag icke, men vår farbror Verner var då bosatt i Trädet, och jag tror att han var anledning till detta. De båda bröderna hade mycket gemensamt. Den 14 mars 1911 gick flyttlassen till Trädets Gästgivaregård och en ny epok började i den Sandströmska familjen.

Så får jag avsluta denna berättelse. (Kanske jag fortsätter)

Släkthistoria 1911-1916

Flytten till Trädet

Så kom året 1911 då flyttlassen började rulla iväg till vårt nya hem, Trädets Gästgivaregård i Kölabys socken¹⁹. Min bror Karl började sin konfirmationsläsning där efter nyår och varje gång han åkte till "läsning" fick han ta ett flyttlass med sig. Ibland följde någon av bröderna eller Far med för att ta hem häst och släde, och Karl fick vara hos faster Elin och farbror Verner. De hade också en flicka som hette Märtha, kusin till oss. Där fick Karl hjälpa till i farbrors smedja och lärde sig använda tång, hammare och städ, hästsko och söm, en bra praktik för lille Karl 14 år.

Syskonen Sandström omkring 1912.

Från vänster: Axel, Karl, Judith, Ester, Ruth, Hilda, Erik, Joel, Elin

Så fortsatte flyttlassen rulla lite då och fram till den 14 mars då dagen kom för den stora familjen Sandström att säga farväl till den steniga Bossgården. Hur Mor och Far kände det vet jag inte, men för oss barn var det ett spännande äventyr. Den dagen regnade det och var ett uselt väder. Jag hade skurat och gjort vår baksänk med alla dess hyllor ren och fin, men när flyttkarlarna bar ut den gick dörrarna upp och alla hyllorna ramlade ut. De slängde upp dem på lasset och trampade på dem med sina smutsiga stövlar. Då blev storsyster Judit arg.

Ett minne till: När de kom till

hönshuset för att plocka ner hönsen i lådorna låg de flesta av dem döda. De tog dem som levde, stoppade alla de andra i säckar och lämnade dem kvar. Mor grät. Det var hennes egen lilla egendom. Orsaken till att de dog vill jag icke berätta om.

Trädets gård

Så börjar en ny period i den Sandströmska familjen. Gården ägdes av änkan Fru Lissie Rylander plus tre barn, Greta, Olof, Adele och fru Kinnlund, fru Lissies Mor. Hon var en liten dam alltid klädd i svart, med vitt midjeförkläde, en svart spetskåpa på huvudet till vardags, och en vit till söndag och helg. Gästgiveriet sköttes med hjälp av en kokerska och husa. Huset var stort. Fem rum plus serveringsrum, kök och jungfrukammare. Fyra gästrum på andra våningen.

Vår bostad var i flygeln till höger (Den brann ner för några år sedan.) med fyra rum, stort kök och hall. Ett stort rum på andra våningen, två stora garderober och en stor fin inredd vind. Bröderna fick rummet på vinden. Judit och Hilda fick sova i kökssoffan, Mor och Far och småflickorna i sängkammaren. Ett rum hade vi som arbetsrum, med vävstol och symaskin och ett stort slagbord vid sidofönstret. Där fick torparen som gjorde dagsverken på gården gå in på rasten och äta sin medhavda matsäck. På jularna hade vi julgranen där också. När sommaren kom bars vävstolen upp på vinden och sattes upp där med något slag av vävarbete. När det regnade fanns arbete där för den

¹⁹ Se karta A och I

som ville få lite lugn och ro och avkoppling. Inte så lätt för Mor kanske med sitt stora hushåll. Vi var ju elva i familjen och alltid någon extra, men vi hade storasyster Judit som var glad över en stunds avkoppling vid vävstolen eller ett handarbete. Jag minns hur hon satte sig på köksbordet och under fotogenlampans skumma sken satt och virkade eller broderade redan på Bossgården.

Nyheter i vardagen

Jag måste berätta om allt det nya som hände i det Sandströmska hemmet. Vi fick vaxduk på det stora matbordet, flata och djupa tallrikar, kniv och gaffel, glas att dricka ur och så framför allt, alla runt bordet fick sitta. Förut hade vi fått stå vid bordet när vi åt. Härligt känna att man blivit stor. Vi fick också vara lite finare klädda till vardags. Vi fick inte längre sätta oss och kissa utanför husknuten, det gällde både pojkarna och flickorna. Men ack vad det var långt till dasset! Över hela gården, ner till vagnboden, och i hörnet långt ner låg dasset. Oj vad jag var rädd när höstmörkret kom och jag frestades ibland att gå bakom sädesmagasinet och göra det jag inte fick. Men jag var så mörkrädd. Hoppas det är förlåtet, men glömt är det inte, det känns än i dag!

Ny skola

Det första som hände mig och Elin var att få byta skola. Elin gick det bra för men det var inte roligt för mig. Hon gick andra klass i småskolan och jag i femte klass i folkskolan. Det var bara vi två i familjen som gick i skola eftersom min bror Joel slutade 1910 till julen. För mig blev det en svår tid. En pojke och en flicka mobbade mig och kallade mig tjuv och mycket mer. Till slut vägrade jag att gå till skolan. Men det gick ju inte, jag måste gå. Min Far, som varit kommunalman många år i Vistorp, gick till skolstyrelsen och talade med dem. Kantor Nykvist, min lärare, en mycket snäll och rättvis man ville inte låta mig vänta ett år. Vad de samtalade om vet jag inte, men skolan fick jag inte lämna. En kusin till mig, Halvard, kom och hämtade mig på morgonen och följde mig hem på eftermiddagen efter skolans slut. En pojke som hette Daniel var med också ibland i vårt sällskap. I Trädets samhälle fanns det gott om yrkesfolk och många familjer och barn. Andra året i skolan gick bra, då hade flickan slutat skolan. Pojken var kvar i samma klass som jag. Nu var han snäll. Det året fick jag börja och ta musiklektioner på orgel för kantor Nykvist vilket var jätteroligt. Ibland fick jag stanna kvar i skolan och öva psalmer för att kunna hjälpa till att sjunga i kyrkan då kantorn var förkyld och inte klarade av litanian ensam i kyrkan. En gång fick jag spela på kyrkorgeln, med kantorn bredvid mig på spelpallen. En lycklig och glad liten flicka som hette Hilda fick då lite plåster på såren efter en besvärlig skoltid. Vid 11 års ålder slutade skolan!²⁰ Men jag gick två år i fortsättningsskola och fick en liten vårprenie. Det enda stora A jag fick var i sång.

Gårdsrutiner

Nu ska jag berätta lite om arbetsordningen på gården. Klockan sex på sommaren och sju på vintern ringde min bror Erik på vällingklockan till samling och arbetsorder delades ut. De torpare som hade sin dag, var då samlade framme på gården. Att det blev Erik som fick vara den så kallade ”rättarn” förstår jag väl. Han var den som passade bäst, den lugna och glada nittonåringen, Fars bäste hjälpredda. Kvällen var deras gemensamma diskussion om arbetsordningen. Axel hade stallet med alla hästar att ha ansvar för. Joel fick vara ladugårdspojke och där ville Elin också gärna hålla till. Kalle fick vara springpojke, och det passade honom bra. I smedjan klarade han sig fint, likaså i snickeri- verkstaden. Inget var omöjligt för Karl. Gick det inte bra att sko hästen hoppade han upp på hästryggen och red iväg till farbror Verners smedja. Där fixades allting.

Arbetstiderna på gården var så att Erik var den förste, någon gång Far, som drog i repet till vällingklockan klockan sex. Halv åtta var det Mor som ringde till frukost. Och åtta var det dags igen när rasten var slut. Klockan tolv drog Mor i repet igen för middag. Middagsrast på sommaren till klockan halv två, vintertid endast en timma. Halv fem var det Mors tur igen att ringa till kaffe och då samlades hela arbetslaget kring det stora köksbordet och Mor och Far bjöd alla på eftermiddags-

²⁰ Folkskolan var 6-årig.

kaffe. När arbetslaget var ute på fälten serverades alltid eftermiddagskaffet där arbetet pågick. Då kom Mor eller någon av småtöserna med kaffekorgen och den stora kopparkaffekokaren full med härligt bönkaffe – kokt. ”Vid dikesrenen vi satt och från den kom glada skratt.” Den minnesbilden är ljus och fin. Men ack vad tiden gick fort, och än var jobbet för dagen inte slut. Klockan sju och trettio på sommaren var arbetsdagen slut, klockan sex under vinterhalvåret.

Skördetid på Trädets Gård 1912

Skördefest och julgransplundring

Torparnas antal var sex: Sandahl, Schön, Mård, Ågren, Claesson. Fågelsången var ett torp som hörde till Trädets Gård också, men vad den torparen hette vet jag icke. När hösten kom och alla arbeten var färdiga med skörden, ny sådd av råg och höstplöjning, var det tid för skördefest i arrendatorsbostaden. Alla torpare med sina familjer var med. Kaffebordet stod dukat i torparkammaren och i köket var det dukat för kvällsmat (eller ”soupé” på nytt språk). När alla familjerna var samlade hälsade fader Johan alla välkomna och vi sjöng en psalm tillsammans. Far bad bordsbönen och så var festen igång. De äldre gick till de båda rummen som det placerats småbord i och alla barnen var kvar i torparkammaren. Efter kaffet blev det lekrum för barnen med Hilda som lekledare. Alla vi syskon som kunde fick hjälpa till, även bröderna. Efter kaffet var det sång och Far höll tacktal till sina torpare för deras plikttrohet och hjälp. (Ibland efterfrågades lite extra hjälp. För de timmarna fick de betalt.) Så gick väl timmarna och det blev tid för bordet som stod dukat i köket. Vad som fans på bordet vet jag icke, men säkert många olika rätter efter allt stök: Köttbullar, omelett, sillsallad, korv, stekt potatis eller potatisbullar på plåt. Det gillade storasyster Judit. Den obligatoriska ostkakan till efterrätt vet jag alltid fanns med. Det var Mor specialist på att göra. Jag har inget minne av att det serverades kaffe efter maten. Fast Far ”röka” själv, bjöds det ej på rökcigarr. När festen gick mot sitt slut tog torparen Torsten Sandahl till orda och tackade å sina kamraters vägnar för festen och önskade Johan Sandström och hans stora familj allt gott. Till sist sjöng vi alla tillsammans en psalm och fader Johan läste Fader vår och välsignelsen. Så var festen över och jag tror alla var nöjda och glada.

Skördefesten kom alltid tillbaka år efter år med samma program, men det fanns alltid någon ny liten familjemedlem bland torparfamiljerna och gästerna blev flera. Torparkammaren var stor, där fick alla barnen plats.

I torparkammaren hade vi också våra julgransplundringar. Då var alla mammor och barnen med. Papporna fick stanna hemma. Julgranen flyttades ut i mitten i kammaren och sedan dansades runt under både skratt och gråt. Höjdpunkten var när en handduk bands för ögonen och man med sax i handen fick klippa till sej något av granens godis av kex och julgranskarameller. Alla hade inte lyckan med sig att klippa rätt men ingen blev lottlös för det. Mor Sandström hade alltid gottpåsar till alla barnen och festen var lika rolig för alla. Om mammorna fick present har jag inget minne av men jag tänker att min Mor som var så god och omtänksam om sitt arbetsfolk säkert hade en liten ”klapp” till dem också. Minnena från den tiden är ljusa och glada.

Mera vardag

Så gick åren och arbetssituationen var väl likadan år från år. Vi småtöser växte till och arbetet blev väl lite lättare för Mor och storasyster Judit då vi kunde hjälpa till med de dagliga sysslorna i hem och ladugård. Elin tyckte bäst om att smyga ner till ladugården och hjälpa Joel med att sköta om djuren, se till lammungarna när den tiden var inne, servera mat till kalvarna, sticka fingrarna i deras gap, och så att de fick suga. Oj vad glad hon var åt sina skyddslingar! Joel och Elin hade roligt tillsammans och jag tror att de fann varandra hela livet igenom. Själv tyckte jag bäst om att städa,

Hilda och Elin

plocka i ordning och se till att alla saker var på sin plats, sätta mig vid symaskinen och laga det som var trasigt, se till att allt var i ordning i trasalådan. När jag försvann ibland och man frågade Mor ”Var är Hilda”? svarade Mor att ”Hon är säkert på vinden och letar i trasalådan”. Ja, sådan var hon, tösen Hilda, när jag fick börja hjälpa till i hemmet. Jag hade en duktig läromästare i min storasyster Judit. Hon var den mest perfekta ordningsmänniska jag kan tänka mig. När jag fick börja hjälpa till att städa på egen hand kom hon och kollade mig. Hon strök med sitt finger på tavla och spegel för att se om jag dammat. Jag kan inte minnas att hon någon gång anmärkte på mitt jobb som städerska. Det hände att Mor skickade iväg mig med något ärende till någon av våra torparefamiljer. Ibland kom jag inte hem så snart som Mor tänkt sig. Det var så mycket jag ville sköta om bland alla barnen att jag glömde av att gå hem. Då fick småtöserna hämta hem den slarviga flickan Hilda!

Några minnesbilder kommer fram när jag sitter här och skriver. Året var 1914, den 2 augusti. Det första världskriget hade brutit ut, klockorna i kyrkan ringde hela dagen och allt var så dystert. Min bror Erik var färdig att rycka in till sin första militärtjänstgöring i oktober 1914. Platsen var Göteborg Kvibergs artilleriregemente²¹. Mor grät och var alldeles förtvivlad. Inte ens Far kunde trösta henne. Erik var den förste som lämnade hemmet, oron i världen var stor och man var skakad i sitt innersta av vad som hänt. Mor fick väl lämna sina bekymmer.

Det började också hända saker i det Sandströmska hemmet. Några veckor senare lämnade storasyster Judit hemmet och åkte till Vegby²² för att vara på en hushållskola i sex veckor. Hemma i familjen Sandström var det gott om arbete och nu var vi två mindre. Nu blev det väl Far som fick dra i arbetskloderna. Mjölknigen gick bra för Mor med Hildas hjälp. Jag var stor, stark, livlig och glad. Lite ”mallig” för nu var jag storasyster. Veckorna gick och snart var Judit hemma igen med allt det nya hon lärt sig. Vilken fin kokbok hon fått! Men nu tyckte Mor att Hilda varit så duktig att

²¹ Korrekt namn var Göta artilleriregemente. Men just 1914 ändrades namnet till A2.

²² Tätort söder om Ulricehamn

hon kunde få lite andra saker att göra. Jag fick komma till Gustavssons kafé vid stationshuset och servera kaffe, göra julgranskarameller och små vita kex med änglabilder påklistrade, pepparkakshästar och gubbar, diska och städa osv. Lite fickpengar fick jag av tant Gustavsson. Vad köpte jag då för dem? En porslinskorg med en knippa smultron målat så fint i botten på den. Det var min julklapp till Mor. ”Men var ska jag gömma den nu?” tänkte jag. Jo, i sängen som står i finrummet, långt ner bland sängkläderna. ”Det blir bra det” tänkte jag, men oj vad jag bedrog mig. En kväll kom två evangelister för att sova över hos oss, och när min storasyster Judit började plocka bland sängkläderna, vad fick hon se? Ett paket! ”Jaha,” tänkte hon, ”det är nog Hilda som gömt den här.” Omtänksam som hon alltid var mot sina syskon gömde hon paketet på en annan plats. Mor fick porslinskorgen i julklapp och den kostade sjuttiofem öre. Nu finns den hemma hos familjen David. Till mig själv köpte jag mitt klockställ. Klocka fick jag av Mor och Far när jag slutade skolan. Nu finns både klocka och ställ hos Josefs flicka Catarina. Jag minns inte om jag köpte något mera än dessa båda saker. För mig var det nog roligt ha några tjugofemöringar till vår söndagsskolefest om julen. Tänk att få tjäna lite pengar själv. Jag tror att jag var mycket glad för det. Mina bröder fick alltid drickspengar när de körde sina gästgivareskjutsar, vilket de säkert var både glada och tacksamma för. Det var ett hårt jobb att vara kusk åt de resande handelsmännen på den tiden, med sina stora uppackningskoffertar och stora väskor. Lastas Av- och pålastning flera gånger under en resa, färd på dåliga vägar i både vinter och snö, regn och kyla, mörker och elände på alla sätt. Lyktorna på vagn och släde lyste kanske inte alltid så bra. Oljan kunde också ta slut om resan blev lång. Men någon dikeskörning eller olycka har jag inte hört berättas om. Mor gick säkert därhemma i köket mellan varven och bad till Gud för sina söner om Guds beskydd under färdevägen. Det var de tre äldsta bröderna Erik, Axel och Karl som var kuskar på gästgiveriet, någon gång kanske fader Johan ställde upp, men jag tror inte det hände så ofta. Lillebror Joel var ladugårdspojke och den sysslan var arbetsam både vinter och sommar. Far kanske fick vara avbytare där också men jag tror att det inte var så ofta, där heller. Elin fanns alltid där hos sina skyddslingar, kalvar och får. Ja, arbete fanns för hela den stora Sandströmska familjen.

Andlig verksamhet

Jag minns första julen vi var på Trädets gård. Då gick hela familjen till julottan i Kölaby kyrka, på vänster sida i kyrkan hade gårdens folk sina platser och på högra sidan herrskapet Rylander. Så var det på den tiden i våra stadskyrkor. Min bror Karl gick i konfirmationsskola, som jag berättat om tidigare, och vi gick med honom till Kölaby kyrka på söndag förmiddag. Någon söndagsskola hade inte kyrkan. Till hösten började vi söndagsskolan i Kölaby Missionshus. Den var alltid klockan tre på eftermiddagen. Det var vi tre småtöser som började då. Någon småbarnsklass fanns inte så lillan fick vänta. Själv gick jag alla år vi bodde i Trädet. Våra söndagsskollärare var Sigfrid Verner i Skräddaregården, Engelbrekt i Frälsegården, Lööv från Skärum och G. Dahl som blev vår söndagsskolföreståndare. Vi fick sångbok och textbok när vi började söndagsskolan. Det var något nytt för oss. Minnen från tiden i Kölaby är söndagsskolfesterna. Vinterfesten hölls juldagen klockan tre. O vad många vi var! Sommarfesten hölls alltid ute i någon trädgård eller backe. Alltid sjöng vi. ”Jag älskar söndagsskolan ty Jesus finnes där” osv. Den sången älskade alla söndagsskolbarn. I söndagsskola gick jag tills fyllda sjutton år. Någon ungdomsförening har jag aldrig varit medlem i. Jag fick också gå i bibelskola i Kölaby Missionshus tillsammans med barn från Åsarp Missionsförsamling. Pastorn hette Olsson och var från Svenska Missionsförbundet. Någon festlig avslutning hade vi icke.

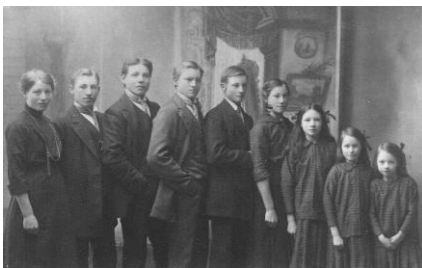
Mina äldsta syskon var med i ungdomsföreningen i Kölaby Missionshus. Jag tror att den var ganska stor. Det fanns gott om ungdomar hemma på bondgårdarna. En manskör bildades och där var mina bröder Erik och Karl med minns jag. De övade ofta i vårt hem. Vi hade gott om plats i vår torparekammare och orgel fanns också. En liten kaffepaus omkring det stora köksbordet var storasyster Judit duktig på att ordna till glädje för oss alla.

Mor och Far var inte medlemmar i Kølaby Missionsförening. Varför vet jag icke. Kanske att Mor och Far som under tiden i Vistorp själva ordnade mötesverksamheten i vårt hem i Bossgården kände det skönt att vara fria från det arbetet. Joel gick i Svenska Kyrkans konfirmandläsning för komminister Dahlberg, där Karl gått år 1911. När jag, Hilda, ofta var i kyrkan och sjöng i kyrkans gudstjänster med kantor Nykvist, var Far alltid med oss. Han var kyrkligt intresserad, mycket tror jag på grund av att han var kommunalt intresserad.

Fyra bröder Sandström

Förutom ungdoms- och söndagsskolan var mötesverksamheten i Kølaby Missionshus inte så stor under vår tid på Trädets gård. Jönköpings och Västergötlands resepredikanter kom under sina reseturer då och då för att predika och under vintern kunde det vara en mötesserie av någon kallad talare. Någon pastor fanns det inte. Den förste pastorn kom inte förrän på tjugotalet. Jag tror han hette Joakim Linden. En grupp av medlemmarna i missionsföreningen tog emot Helgelseförbundets kvinnliga evangelister att ha möten. Men till missionshuset fick de inte komma. Jag tror att vår farbror Verner var den drivande kraften plus några bröder till som gjorde att splittringar började utbryta. Alltnog, två kvinnliga evangelister från Helgelseförbundet kom, spelade gitarr och sjöng av hjärtans lust. Predikade gjorde Selma Andersson och Hilda Persson var hennes medhjälpare. Mötena hölls i hemmen. Om jag minns rätt var det fyra hem som öppnades för dessa möten men inga möten hölls i vårt hem. Men evangelisterna bodde som gäster hos oss, ibland flera veckor under vinterhalvåret. På dagarna tog de sina strängospel och besökte ensamma i sina stugor. En evangelist till, som jag minns, var Matilda Backlund. Henne tyckte vi småtöser så mycket om. Hon var så glad och rolig, en riktig barnevanke. Efter en tid hittade gruppen en tom målarverkstad. Den städades och putsades upp och blev lokal för möten i fortsättningen. En musikförening bildades och när inte evangelisterna var med var storasyster Judit ledare. Några ungdomar från Brismene och Börsting kom med också. De tillhörde Örebro baptisterna.

Den musikgruppen tog väl snart slut och istället blev syskonen Sandström en liten egen grupp. Efter en tid kom en ny familj med både sångare och musiker in i bilden, syskonen Jonsson från Nannagården²³ i Solberga. Första gången vi var tillsammans och sjöng var i Starhesters Missionshus i Kölingared på en luciafest. (Där träffade jag Simeon första gången.) Vi åkte efter häst och vagn i mörkret hem på natten till Trädets Gård. Jag hade så ont i mina fötter när vi åkte hem att jag fick ta av mig skorna, och sitta

i bara strumplästen i kylan. Jag hade nästan alltid för små skor i min barndom, fick ta över efter min bror Joel. Nästa sångarresa vi gjorde tillsammans var till Mössebergs Missionshus. Där mötte oss stora affischer uppsatta lite varstans på anslagstavlor: ”Nio syskon Sandström spelar och sjunger i Mössebergs Missionshus söndag em. kl. 3”. Det var inte riktigt sant, det fanns ju två syskon Jonsson i gruppen också. Affischen var fin och det var roligt för oss. Missionshuset var fullt av lyssnande mötesbesökare och vi fick sjunga ut vårt budskap om Jesus. Vår Far betalade tågresan för oss alla nio. Farbror Claes, Fars yngsta bror, och faster Gerda bjöd oss på middag i sitt hem. Året var 1915. Hur länge den lilla utbrytargruppen höll på i Kølaby minns jag inte, men höjdpunkterna var nog 1913 och 1914. Sen tonades det ner lite efter hand. Så har det väl varit generation efter generation under historiens gång. Det kanske finns ett ”måste” därför att den andliga verksamheten ska kunna leva vidare och utvecklas. En ropandes röst i stad och bygd. ”Kommen till mig i alla som arbeten och ären betungade så skall jag giva eder ro”. Matt 11:28.

²³ Se karta A och J

Trädets gård – en lycklig tid

Ja minnena är många från åren på Trädets Gästgivaregård och mycket hände i familjen. Vi började bli lite självständiga, fick lära oss ta ansvar för arbeten på egen hand. Något ”tjatande” på sina barn använde aldrig Mor och Far och Far min var mycket mån om att vi lärde oss olika arbetsmoment. Pojkarna att snickra, smida, laga selar, sko hästar, osv. Vi flickor att väva, sy och hålla ordning överallt, ute som inne. Lite stora krav på oss flickor kanske, men det var så på den tiden. All mjölkning var kvinnoarbete och det var ett hårt jobb på den tiden. Vi hade tjugofem till trettiofem kor, kanske lite fler ibland, så ut på åker och äng när den tiden kom. Ställa upp överallt. När vi kom till Trädet var Mor ledig från utarbeten, endast mjölkningen hade hon kvar tills jag började hjälpa till med den.

Vi var en lycklig familj. Alla familjemedlemmarna fick vara friska och utvecklas på ett lyckligt sätt. Lite sjukhusvistelse för både Mor och Far, men inget allvarligt, ingen olycka hände under arbetets gång. Våren kom med de bråda dagar, sommaren gick fort, snart var skördetiden inne, ladorna fylldes till brädden och ibland fick det bli en stor rund stapel ute på ladugårdsbacken. Jag har inget minne av att det var missväxt eller annat svårt under de fem åren vi var bosatta på Trädets Gästgivaregård. En gång under tjugotalet var jag hemma och hälsade på Mor och Far. Då frågade jag Far vilken tidsperiod i hans livstid varit den bästa och lyckligaste. Han såg på mig och svarade: ”De fem åren på Trädets gård.”

Farbror Verners familj

Jag har flera gånger under min skrivning berättat om allas vår käre farbror Verner. Han fick under de åren vi var bosatta på Trädets Gård uppleva många svåra prövningar. Själv var han sjuk och hade gått igenom svåra operationer flera gånger men var ändå alltid solig och glad. Men så kom sorgen in i den lilla lyckliga familjen. Deras lilla sexåriga flicka Märtha fick difteri och efter några dagar fick lilla Märtha flytta hem till Jesus, barnens vän. Sorgen var stor även i vår familj. Jag minns så väl när faster och farbror kom hem till oss och berättade detta på kvällen. Vi satt omkring det stora matbordet och åt kvällsmat. Vi grät allesammans stora som små. Efter en stund säger farbror Verner: ”Nu ska vi inte gråta mer. Vi ska tacka Jesus för lilla Märtha är hemma hos Jesus”. Hur det bönemötet kändes kan jag inte beskriva, men minnet av det finns kvar. Farbror och faster bad oss flickor att sjunga en sång vid graven, söndagsskolsången, ”När han kommer när han kommer att samla de sina, sina kära, sina trogna en gång i sin famn” osv. Det gick bra tills vi kom till sista versen, ”De små barnen, de små barnen, som älska sin Jesus, som juveler han ska samla en gång i sin famn”. Då började Ester gråta. Men vi klarade det bra. Det var första gången vi småtöser var med på en begravning och det var vår lilla kusin Märtha som låg i den vita kistan. Runt omkring stod folket och grät. Att vi kunde sjunga tycker jag var bra gjort av oss. Vi ville väl glädja vår älskade farbror Verner och hans Elin, vår faster som var alldeles förtvivlad i sin sorg.

Efter något år fick de en liten pojke. Elias blev hans namn, men faster Elin var fullständigt nedbruten i sin sorg och orkade inte med den födelsen. Efter en tid tog Gud hem faster också. Då blev farbror ensam med sin lille son Elias. Han kom då till oss med sitt lilla barn, och våra föräldrar ställde upp för honom. Men lille Elias var liten och klen och efter en tid fick också han lämna denna värld mot himmelrikets ljusa boningar. Nu var vår älskade farbror Verner ensam efter ett kort och lyckligt äktenskap. Kunde vår farbror orka igenom denna svåra sorg? Ja, det gjorde han med sin stora gudsförtröstan och sitt glada humör. Han kunde både skratta och gråta. Han var nästan daglig gäst i vårt hem sedan han blev ensam. Det var alltid roligt när farbror Verner kom. Ett soligt och kärt minne.

Ej finnes en jordisk släktskap, ej knytes ett vänskapsband, som hjärta vid hjärta binder, förenande hand vid hand, som det att vi hava gemensamt, vår tro och vår frälsare huld. Och detta vi aldrig byta mot världens ära och guld. (K.D. Hansen)²⁴

24 Den Svenska Psalmboken 301, utgiven 1986. Här används dock en äldre formulering av vers 2.

Flytten till Årås

Så kom året 1916 och vår arrendetid var slut. Fem år går fort. Hur hög summan i arrendet var vet jag inte, men åtta liter mjölk om dagen fick lämnas in i köket till fru Lisen Rylander²⁵. Jag minns att om damen Kindlund tog emot mjölkflaskan lyfte hon på locket och tittade efter så den var välfylld. Det var nästan alltid mitt jobb att lämna in den i det stora köket.

Så började Far söka efter en ny gård. Han tänkte säkert köpa en egendom själv. Jag vet att han var och såg på Vikens egendom utanför Falköping. Vi barn var nu fem år äldre och bara två som gick i skolan. Far ville nog ha ett större jordbruk, så att alla barnen hade arbete hemma på gården. Far var ”stolt” över sin stora familj, och tänkte kanske få ha alla barnen hemma några år till.

Något köp av en egen gård blev det inte denna gång. En dag hände något som förändrade situationen. En mäklare Palm från Ulricehamn kom hem till oss i sällskap med missionär Carl Börrisson²⁶ som köpt en egendom Årås i Kölingareds socken²⁷. Palm visste att fader Johan sökte efter ett nytt jordbruk för sin stora familj. Jag minns så väl den kvällen då Far satt tillsammans med de båda herrarna Palm och Börrisson runt det stora bordet i torparkammaren och samtalande länge. Det blev inget bestämt den kvällen, men om några dagar kom de igen och kontrakt skrevs på fem år. 3000 kronor per år²⁸ och en häst och två kor ska arrendatorn sköta om åt ägaren. Korna ska mjölkas av ägaren själv. Också en hel del annat ingick i kontraktet. Jag har frågat min bror Axel varför Årås blev vår nya boplats. Han säger att Palm och Börrisson var så envisa och att Far lät sig övertalas och satte sitt namn under kontraktet. Jag vet inte, men tror väl att Far och någon av bröderna åkte till Årås och såg på alla byggnader som fanns på gården som arrendatorn fick ta hand om. Bostaden hade de säkert glömt att gå och se hur den såg ut. Jag tror att ingen i familjen var glad över flyttningen. Vi hade Fars släkt och många familjer att umgås med, de äldre syskonen sina kamrater och vi yngre våra kompisar.

Far bestämde och familjen fick väl finna sig i beslutet att flytta vidare till okända öden. Det första som nu måste planeras var avskedsfesten för hela skaran av torparfamiljer. Under de fem åren hade barnaskaran ökat i de tre unga familjerna Mård, Sandahl och Schön. Avskedsfesten var väl lik skördefesterna med mat och kaffe. Välkomsthälsning av Far, sång och musik och sist tacktal av Sandahl. Men denna gång, när han läst det, överräckte han det till Far och in kom ett paket av stora mått. Det var de stora barnen som stod för det. Ur paketet tog de fram en fin skrivbordsstol med ställbar höjd, vilket passade bra för Far med sitt raka ben. Applåden efter glömmar jag aldrig. Far var rörd till tårar och det ville till mycket för att se vår far Johan gråta. Men förhållandet mellan arrendatorsfamiljen och arbetarfamiljerna var säkert mycket bra. Mor hade säkert en stor del i det fina förhållandet.

Ja, så börjar flyttlassen rulla igen, mot nya öden, samma väg tillbaka ett stycke av vägen över Solberga by. I korsvägen fick de nu ta av åt höger. Från vänster kom vi då vi flyttade till Trädets Gård. Tiden gick fort och snart var, tiden inne för sista flyttlassen, den 14 mars. De fem goda och lyckliga åren i Trädet var slut, nu väntade nya öden och tankarna kommer ”Hur ska det vara där?” Familjen Sandström har utökats till tretton stycken, Agda 40 år och Helmer 16. Större jordbruk kräver mer arbetskraft, inte så roligt, men allting gick bra. När alla flyttlassen lämnat gården var det djurbesättningens tur. Hur många djur det var minns jag inte men tänker mig 50-60. Vi var två ”flockar” eller grupper. En ledko i varje grupp och så ledarna. Torparna Sandahl och Skön och Karl, Joel, Helmer och Hilda som hjälpledare. Allt fungerade bra under hela vandrigen. Bara lite avstickare då och då ut i skogen eller åkerfälten. Genom byn i Solberga gick det jättefint där många stod och såg på genomfarten. Lite nyfikna men också hjälpsamma att få alla djuren på rätt väg i korsningen mot Kölingared. Tack och farväl! Allt gick bra och vi var framme vid ladugården på

²⁵ Arrendet bestod alltså både av en årlig avgift och naturagåvor

²⁶ Carl Niklas Börrisson var missionär i Kongo 1892-1921.

²⁷ Se karta A och K

²⁸ I arrendeavgift

Årås innan mörkrets inbrott och i den stora ladugården brann det elektriska ljuset och foderborden var välfyllda med hö. Snart var de alla bundna vid sina bås där de stod och åt av sitt foder, lika nyfikna, lika hungriga och trötta som vi fem ledare var. Torsten Sandahl vår kofärdledare säger, ”Det här var jobbigt!” Någon kommer och ropar åt oss att vi ska gå upp till stora huvudbyggnaden och få kaffe och smörgås. Där är fru och missionär Elin Börrisson och hälsar oss välkomna och vi dricker vårt kaffe och äter smörgåsarna i matsalen på första våningen. Där finns två flickor, kokerskan Nanna och husan Helga, klädda i blå klänningar och vita förkläden. Det smakade jättegott. Och tänk vi fick äta så många smörgåsar vi orkade med. Hela flyttgänget serverades, och vi var många. Fint gjort av missionärsfamiljen Elin och Carl med barnen Ellen och Nils. Vi i kogänget var de sista gästerna.

Arrendatorflygeln, Årås

Sedan går vi sex ner till huset ”Fyrkanten”, arrendatorsbostaden. Vi kikar åt vänster in i köket. Oh vad det ser hemskt ut. Skräp och skräp, bara skräp. Vi kikar in i rummet till höger, ett stort rum med öppen spis, ett fönster och stor garderob. Skräpig och smutsigt, hemskt. Tapeterna hänger på väggarna trasiga och smutsiga. ”Här kan ni inte bo”, säger Torsten Sandahl, och det var nog ”sanningen”. Vi kikar in i nästa rum, lite mindre, med öppen spis, två garderober, ett fönster, något bättre, men skräpig. Vi fortsätter den stora trappan upp till andra våningen. Ett stort fönster i

trappan och målade väggar, nerklottrade och smutsiga. På andra våningen, där var det rätt bra. Två lägenheter, ett rum och kök. Gårdskontoret mellan lägenheterna, ett stort fönster och några hyllor på väggarna. Nu tyckte Torsten att vi inte längre var riktigt hemlösa. Där var kökspersonalen redan igång för middagen. Mor, Judith, Agda, småtöserna och Erik. Det var redan möblerat i det ena stora rummet. Matbordet mitt i rummet med stolar och en vit duk på bordet. Det var dukat till middag för alla flyttgubbar. Hur många det var vet jag icke. Vad som serverades till middagen vet jag inte heller men gissar på nöstek och potatis, kanske med lingon och rödbetor, som efterrätt ostkaka och hallonsylt. Middagen blev väl inte så sen. Alla flyttkarlarna ville väl tillbaka hem till Trädet så fort middagen var över, då också hästarna fått sin middag och kanske vilat sig lite. Vad vet jag? Innan gästerna reste sig från bordet, höll Far ett fint tacktal till alla som kört flyttlass före den 14 mars och de som var med den sista dagen. Jag var inte med då för mitt jobb var ladugården. Jag tror att Far var rörd till tårar under sitt anförande. Far var bra till att hålla ”tacktal”. Det hade jag hört så många gånger under alla år med Trädets skördefester.

Under alla middagsbestyren var Hilda (jag) i ladugården och plockade fram alla grejer för mjölkningen. Ett stort mjölkkrum fanns, med kallt vatten, diskbank, hyllor och mjölkställ för de stora 50-litersflaskorna, borstar i alla storlekar, allt inköpt av Far på auktion på Årås eller av ägaren. Nu var det Hildas tur att göra allt rent för mjölkning. En kruka varmvatten fick jag hämta från köket, sen gick det undan och snart var det avklarat, men jag måste in till familjen och få middag innan vi började mjölkningen. Far gav oss lov att mjölka tidigt den här gången. Så, nu var det mjölkdays för Agda och Hilda. Grejerna var rena och fina men vi måste ha en mjölkpall också. Det hade jag

glömt. Vi kikade lite överallt och i en box fick vi se en hel hög av pallar! Nu var mjölkningen igång. Inte blev det mycket mjölk i spannen, men det hade vi inte tänkt oss heller. En del kor var så trötta att de inte ville stiga upp. Inte så konstigt. De var ”ur gängorna” som man säger, då det inte är sig likt. Vad hör jag? Agda sjunger. Jaha då får jag väl sjunga också. Och vilket eko i den stora glaskupolen i taket!²⁹ När också korna lät höra sig med sitt råmade blev det full orkester! Man kan vara glad mitt i all trötthet. Vi och korna sjöng var och en efter sin näbb. Sedan fick djuren lugn och vila den natten. I morgon blir det nog mera i våra spannar hoppas vi. Mejeriet är inte igång ännu. Vi får köra mjölken genom separatorn och den är inte igång förrän morgondagen. Den ska sättas upp i vårt stora skafferier i första våningen tills mejeriet blir klart till sommaren.

Så blev det kväll första dagen i det nya hemmet. Soffor och sängkläder fanns det gott om, men var skulle alla få plats? Mor och Far och småflickorna i det blivande gästrummet. Judit och Hilda i matsalen. Agda i köket till matsalen och de fem pojkarna i det andra köket. Var och en fick ordna sin egen sovplats efter eget tycke och smak. Pottorna måste fram och placeras ut så ingen behövde springa utanför knuten. Alla var trötta efter en lång och arbetsam dag. Lite besvikna var vi också över en så dålig bostad. Jag vet inte vems fel det var att det blev så.

Så kom den första morgonen i vårt nya hem. Mor och Agda hade morgonkaffet färdigt och en efter en kom fram från sina sovplatser. Arbetet delades upp: Erik och Axel stall, Karl och Joel ladugård och Far svingården. Fåren ingick i lagårdsarbetet.

Renovering och upprustning

Och så måste första våningen göras i ordning. Far gick upp till kontoret i huvudbyggnaden och samtalade med paret Börrisson. De kom ner alla tre och Far visade upp hur det såg ut i bostaden. Samtalets gång vet jag inte, men Far lovade göra arbetet, måla och tapetsera. Men allt material fick ägaren betala, plus en murare som satte in köksspis och lagade bakugnen i det stora köket. Snart var arbetet igång. Erik, Karl och Hilda fick ansvaret och det gick undan med ilfart tack vare att vi hade elljus. En skottkärra hämtades och tapeter revs bort. Askan i spisarna ut och det som fanns i garderoben under trappan, som hade använts, tro mig, det är sant. Hur många kärror som kördes ut genom dörren vet jag inte, men det var många. Far och Judit åkte till Jonssons affär i Liared och hämtade tapeter, färg och lim, och sökte upp en murare som kom och gjorde arbetet i köket. Vi måste skura av den mesta smutsen i rum och kök innan vi började tapetsera. Det blev Kalles och Hildas jobb. Tur det fanns vatten och slask i det stora skafferiet. Varmt vatten fick vi hämta i köket på andra våningen. Allt gick bra. Erik och Karl var duktiga på allting och vi fick hjälpas åt så många som möjligt. Ester och Ruth klippte kanten på tapeterna, när de kom hem från skolan, minns jag. Jag minns inte hur lång tid det tog innan första våningen var färdig, men arbetet gick bra, tack vare att vi var så många. Innan vi flyttade in grejer var Far uppe på kontoret och bad herr och fru Börrisson komma ner och se vad arbete arrendatorsfamiljen gjort. Hoppas de var tacksamma!

Nu kändes det skönt att få börja flytta ner alla grejer till rummen:

Rum 1: Sängkammaren, säng, soffa, Fars byrå, ett bord vid fönstret och några stolar, trasmattor på golvet, kort gardin för fönstret, två garderober fanns.

Rum 2: Flickornas rum (Judit, Elin, Hilda och Agda), soffa, säng, byrå, orgel, symaskin, bord vid fönstret, fyra stolar, trasmatta på golvet, hopsydd längder, det såg fint ut. Vi hade söndagsskolan där, och då var det bra det täckte hela golvet. Långgardin för fönstret och lite extra pynt fick det lov att vara.

Så köket: soffa framför fönstret, det stora köksbordet Far hade gjort, plats för fjorton stolar runt som Far också tillverkat. Bakskänk, hemmagjord diskbank med lock att lägga över. Utmed långsidan mot korridoren var en rad skåp, med hyllor. Riktigt fina med hyllpapper och tillika hyllremсор. Det stora skafferiet hade vi skurat och gjort rent där vi hade separatorn som vi fick använda för vår

²⁹ Ladugården i Årås var byggd som en rundladugård, unik i sitt slag

mjölk innan mejeriet kom igång. Mellan köket och skafferiet var ett fyrkantigt rum. Där fanns också en spishäll.

Nu var första våningen klar. O vad det var roligt, nu kändes det mycket bättre. Kanske vi kan känna oss hemma? Vi var nog glada hela familjen att det var färdigt i köket. Mor fick sin stora köksspis som varit med från Bossgården och nu kunde vi också baka vårt matbröd. (Det hade vi hittills fått göra i bakstugan i stora herrgårdsbyggnadens källarvåning. Vi bakade ”fem tjog”, sa Mor, ”Hundra brödkakor” sa vi. Där fick vi också tvätta första månaden tills det blev färdigt i mejeribyggnaden. Jobbigt, men vi var så många att hjälpa till, därför gick det.) Vi var säkert ett par veckor in i april innan vi var klara. Kanske vi plockade fram våra instrument och sjöng ”Nu är jag nöjd och glader, nu kan vi andas ut” osv.

Ny skola och konfirmationsläsning

Ester och Ruth började skolan, Ruth i småskolan i Stensered. Lärarinnan i klass två var fröken Alida. Ester gick i folkskolan i ”byn”. Lärare var kantor E.F. Lidén, klass tre. Nu tyckte Far att Hilda och Elin kunde börja konfirmationsskolan. Far hade talat med prästen, komminister Knut Lindholm, och han hade sagt att det gick bra, och vi kunde ”tenta” oss fram. De hade läst sen oktober, men Elin sa ”nix”, punkt och slut. Så jag fick gå ensam. De läste Johannesevangeliet och det var lätt för mig. Jag ”tentade” några gånger och jag var snart ikapp dem, till glädje för både prästen och mig själv. Johannesevangeliet älskade jag att läsa och jag hade varit med i Kölaby Missionshus på en bibelkurs och då gick vi igenom Johannesevangeliet. Jag hade också gått i söndagsskola och lyssnat till många predikningar i mitt hem hos Mor och Far. Vi var tio flickor och tio pojkar i konfirmationsläsningen och vi hade mycket roligt tillsammans. Avslutningen i Kölingareds kyrka var fin. Vi var klädda i vita klänningar och vita tygskor och pojkarna i mörka kostymer och vit skjorta. Blomsterprydd kyrka och levande ljus. Den var fylld med högtidsklädda föräldrar och syskon plus kyrkfolket och kamrater. Vi tågade in i kyrkan under orgelmusik av kantor Lidén med vår präst Lindholm först i raden iklädd sin långa svarta kappa hängande över armen, sedan den långa raden med konfirmander, flickorna en rad och pojkarna en rad. När vi kom fram gick pojkarna åt höger sida och vi åt vänster. Det var min första nattvardsgudstjänst. Efter gudstjänsten samlades vi, föräldrar och syskon och lite kyrkfolk, till en tackfest för K. Lindholm i skolan där vi varit under läsningen. Present överlämnades av min far Johan. Jag minns inte, men jag kan tänka mig att vi hade kaffe och tårta, och så tack och adjö. Tack för en rolig och lycklig tid!

Fest hos familjen Börrisson

Jag ska berätta också om den fina festen som familjen Börrisson inbjöd oss ungdomar till. Den stora matsalen på andra våningen var dukad till fest. Blommor och ljus var placerade i en lång rad på bordet och kristallkronorna i taket spred sitt vackra sken. Gäster var vi ungdomar i familjen Sandström och vår piga Agda och vår dräng Helmer, syskonen Sigrid och Simeon från Hylsåsen i Liared, syskonen Tage och Karin från Björkelund, Knätte, syskonen Elin och Emil från Rönnåsen, Knätte, syskonen Ester och Ruth samt Emil och fru Elin från Marbohemmets gård. Värdfamiljen bestod av Elin och Carl Börrisson med barnen Ellen och Nils, köksflickorna Nanna, kokerska och Helga, husa. Välkomsttalet hölls av tant Börrisson och bordsbönen lästes på två språk, kikongo och svenska. Vid bordet serverades färdiga smörgåsar plus en hel del varma och kalla smårätter och dricka. Vi var omkring trettio gäster kring det långa bordet. När vi var färdiga vid bordet bjöds vi in i den stora salongen, också där lyste de stora kristallkronorna. De var säkert gamla och hade följt med i gårdens köp tror jag. Där serverades under kvällen kaffe och kaka, dricka, gotter och frukt. Farbror Börrisson berättade om Kongo och deras arbete där. Så sjöng vi och tant Elin spelade på flygel. Vi lekte också och hade en andakt av farbror Börrisson innan vi tackade och gick hem. Klockan var säkert sena kvällen. Ett roligt minne från 1916.

Vardag

Dagarna med den nya arbetsordningen rullade iväg ganska fort och arbete fanns det gott om på det stora "godset" Årås. Skönt att det fanns duktiga organisationsförmågor i familjen. Ordspråket säger: *"Då var och en sin syssla sköter, går allting bra evad mig möter"*. Det stora köket med det långa matbordet blev samlingspunkten för familjen Sandström. Vi var tretton stycken. Mor och Far och nio syskon och vårt "tjänstefolk" som det hette på "folkspråket" på den tiden: Agda som tog hand om mejeriet och Helmer, 16 år, som springpojke. Mors arbetsplats var på andra våningen där var vi när bordet i köket inte räckte till för gäster som kom till oss. Vårt flickrum låg mitt emot köket. Det fick också vara familjens musikrum för där stod orgeln. Så lite musik kunde man också få höra om tiden räckte till för det.

Februari 1993.

Hilda

Johan och Olga

Den musikaliska barnskaran